

Рудевська В. І.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Інституту банківських технологій та бізнесу
ДВНЗ «Університет банківської справи», Україна;
e-mail: rudevska@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-6697-9096*

Хлань Я. В.

*аспірант,
Інститут банківських технологій та бізнесу
ДВНЗ «Університет банківської справи», Україна;
e-mail: khlan.yaroslav@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-2518-5860*

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ ТА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ КРАЇНИ

Анотація. Банківський сектор є невід'ємною частиною сучасної економічної системи будь-якої розвиненої країни. У зв'язку з цим постає аналітичне питання у причинно-наслідкових зв'язків між станом банківського розвитку та економічним благополуччям країни. У ході нашого дослідження було здійснено аналіз наукової літератури за проблематикою взаємозв'язку між станом розвитку банківського сектору та економічним зростанням країни, за результатами якого висунуто гіпотезу, що розвиток банківського сектору позитивно впливає на економічне зростання. У ході дослідження визначено головні канали впливу банківського сектору на економіку країни. На основі статистичних даних Національного банку України проведено аналіз динаміки показників інтеграції, інклюзивності та фінансової стабільності банківського сектору України. У результаті з'ясовано, що стан банківського сектору субадаптивно впливає на розвиток економічної системи в цілому. Визначено, що значна інтеграція банківського сектору в економіку стимулює до швидкого проникнення кризових явищ географічно, структурно та суб'єктно. Проведено кластерний аналіз динаміки неплатоспроможності банків відповідно до причин їхнього банкрутства. Виявлено, що найбільші проблеми в банках були спричинені втратою ліквідності та капіталу у зв'язку з побудовою неефективної системи управління ризиками, яка, у свою чергу, залежить від якості побудови системи корпоративного управління. Досліджено процес виведення банків з ринку і розглянуто позитивні і негативні аспекти цього процесу. Здійснено оцінку впливу кризових явищ у банківському секторі в розрізі приватного і державного сегментів економіки України. З'ясовано, що загальні втрати приватного сектору є значними, однак найбільше навантаження лягло на державний бюджет України та пов'язане значною мірою з націоналізацією АТ «ПриватБанк».

Ключові слова: інтеграція банків в економіку країни, банківська інклюзія, фінансова стабільність, неплатоспроможність банків, втрати від банківської кризи.

Формул: 0; рис.: 7; табл.: 3; бібл.: 20.

Rudevska V. I.

*Ph. D in Economics, Associate Professor,
Institute of banking technologies and business
SHEI «Banking University», Ukraine;
e-mail: rudevska@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-6697-9096*

Khlan Y. V.

*Ph. D. student
Institute of banking technologies and business
SHEI «Banking University», Ukraine;
e-mail: khlan.yaroslav@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-2518-5860*

THE RELATIONSHIP BETWEEN BANKING SECTOR DEVELOPMENT AND ECONOMIC GROWTH

Abstract. The banking sector is an integral part of the modern economic system of any developed country. In this regard, there is an analytical issue in the causal relationship between the status of bank development and economic well-being of the country. In the course of this article, the authors analyzed the scientific literature on the relationship between the state of development of the banking sector and the country's economic growth, which resulted in the hypothesis that the development of the banking sector has a positive effect on economic growth. In the course of the study, the main channels of influence of the banking sector on the country's economy were determined. On the basis of statistical data of the National Bank of Ukraine, an analysis of the dynamics of indicators of integration, inclusiveness and financial stability of the banking sector of Ukraine was conducted. As a result, it was clarified that the state of the banking sector is subadaptive to the development of the economic system as a whole. It is determined that significant integration of the banking sector into the economy stimulates the rapid penetration of creep phenomena geographically, structurally and subjectively. A cluster analysis of banks' insolvency dynamics was conducted, according to the reasons for their bankruptcy. It was revealed that the biggest problems in banks were caused by the loss of liquidity and capital, due to the construction of an inefficient system of risk management, which, in turn, depends on the quality of building a corporate governance system. The process of withdrawal of banks from the market is investigated and the positive and negative aspects of this process are considered. The impact of crisis phenomena in the banking sector in terms of the private and public segment of the Ukrainian economy has been evaluated. It is found that the total losses of the private sector are significant, but the biggest burden fell on the state budget of Ukraine and is related to the nationalization of PrivatBank.

Keywords: integration of banks into the country's economy, banking inclusiveness, financial stability, insolvency of banks, losses from the banking crisis.

JEL Classification G21

Formulas: 0; fig. 7; tabl.: 3; bibl.: 20.

Рудевская В. И.

кандидат экономических наук,

доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования

Института банковских технологий и бизнеса

ГВУЗ «Университет банковского дела», Украина;

e-mail: rudevska@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-6697-9096

Хлань Я. В.

аспирант,

Институт банковских технологий и бизнеса

ГВУЗ «Университет банковского дела», Украина;

e-mail: khlan.yaroslav@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-2518-5860

ВЗАИМОСВЯЗЬ РАЗВИТИЯ БАНКОВСКОГО СЕКТОРА И ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА СТРАНЫ

Аннотация. Банковский сектор является неотъемлемой частью современной экономической системы любой развитой страны. В связи с этим возникает аналитическое вопрос в причинно-следственных связей между состоянием банковского развития и экономическим благополучием страны. В ходе данного исследования был осуществлен анализ научной литературы по проблематике взаимосвязи между состоянием развития банковского сектора и экономическим ростом страны, по результатам которого выдвинута гипотеза, что развитие банковского сектора положительно влияет на экономический рост. В

ходе исследования определены главные каналы влияния банковского сектора на экономику страны. На основе статистических данных Национального банка Украины проведен анализ динамики показателей интеграции, инклюзивности и финансовой стабильности банковского сектора Украины. В результате установлено, что состояние банковского сектора субадаптивно влияет на развитие экономической системы в целом. Определено, что значительная интеграция банковского сектора в экономику стимулирует к быстрому проникновению кризисных явлений географически, структурно и субъектно. Проведен кластерный анализ динамики неплатежеспособности банков согласно причин их банкротства. Выявлено, что наибольшие проблемы в банках были вызваны потерей ликвидности и капитала в связи с построением неэффективной системы управления рисками, которая, в свою очередь, зависит от качества построения системы корпоративного управления. Исследован процесс вывода банков с рынка и рассмотрены положительные и отрицательные стороны этого процесса. Осуществлена оценка влияния кризисных явлений в банковском секторе в разрезе частного и государственного сегментов экономики Украины. Выяснено, что общие потери частного сектора являются значительными, однако наибольшая нагрузка легла на государственный бюджет Украины и связано это в значительной мере с национализацией АО «ПриватБанк».

Ключевые слова: интеграция банков в экономику страны, банковская инклюзия, финансовая стабильность, неплатежеспособность банков, потери от банковского кризиса.

Формул: 0; рис.: 7; табл.: 3; библи.: 20.

Вступ. Комерційні банки є невід’ємною частиною економічного простору без яких неможливий ефективний взаємозв’язок між усіма учасниками і складовими частинами господарського механізму економіки країни. Банки виконують функцію посередництва між тими економічними суб’єктами, хто має тимчасово вільні кошти та тими, кому вони потрібні. Забезпечення банками функції фінансового посередництва дозволяє підприємствам використовувати додаткові кошти для модернізації та розвитку власного виробництва та економічного розвитку в цілому. Однак окрім очевидних переваг, банківське посередництво несе за собою додаткові ризики в зв’язку з ймовірною неплатоспроможністю боржника та неможливістю повернення коштів вкладнику. Це може призвести до кризи в банку та в банківській системі загалом.

Глибока інтеграція банківського сектору в економічну систему дозволяє прослідкувати вплив проблем, які виникли в окремій галузі на всю систему, а розвиток міжнародного співробітництва між фінансовими установами дозволяє розширити кризові регіони географічно. Так наприклад, першопричиною світової економічної кризи в 2007-2008 роках була іпотечна криза, яка виникла на ринку США [1] та призвела до негативних наслідків у світовій економіці. Це свідчить про винятково важливу роль банківського сектору в у забезпеченні сталого та прогнозованого розвитку економіки.

Питання взаємозв’язку розвитку банківського сектору та економічного зростання було об’єктом дослідження багатьох вчених-економістів, однак в сучасному науковому середовищі немає чіткої та однозначної позиції стосовно взаємозв’язку між цими процесами (табл. 1).

Узагальнюючи підходи і погляди провідних науковців, можна зробити припущення, що розвиток банківського сектору позитивно впливає на економічне зростання за умови відповідності розвитку реального сектору економіки та наявності ефективної ринкової інфраструктури.

Необхідно також зауважити, що Україна не потрапила до вибірки вчених під час проведених досліджень, а тому питання взаємозв’язку між цими процесами залишається відкритим та вимагає подальших досліджень.

Групування сучасних поглядів на питання взаємозв'язку
розвитку банківського сектору та економічного зростання

Вчені	Погляд на питання взаємозв'язку між розвитком банківського сектору та економічного зростання
Роберт Кінг; Росс Левіне [2—4]	Вчені стверджують про існування позитивного взаємозв'язку між розвитком банківського сектору та економічним зростанням наголошуючи, що країни в яких високорозвинений банківський ринок мають найкращі показники економічного розвитку.
Росс Левіне, Норман Лоауза, Торстен Бек [5]	Вчені емпірично дослідили дані 63 країн за 35 років (з 1960 по 1995 рр.) та дійшли висновку, що розвиток фінансового (зокрема і банківського) сектору позитивно впливає на економічне зростання за умови ефективного правового регулювання (в тому числі гарантування прав власності та прав кредиторів) та дотримання фінансовими інститутами міжнародних стандартів бухгалтерської звітності.
Зубі Аль Халед [6]	Під час дослідження країн арабського регіону дійшли висновку про обмежений взаємозв'язок між розвитком банківського сектору та економічним зростанням.
Абдулсалам Абубакар, Ібрахим Гані [7]	Під час аналізу чинників, які впливають на економіку слаборозвинених країн африканського регіону дійшли висновку, що банківський сектор не впливає на економічну систему в досліджуваних країнах. Так, на економічний розвиток впливають інші фундаментальні фактори (існування громадянських війн, значний рівень політичної корупції, низький рівень освіти та ін.).
Ранта Сахай, Адольфо Браянс, Юан Гао [8]	Вчені стверджують про існування параболічної залежності між розвитком банківського сектору та рівнем економіки. Відповідно до представленого дослідження початковий розвиток фінансового (зокрема і банківського) ринку сприятиме економічному зростанню, послаблюючи свій вплив на більш високому рівні та у кінцевому випадку призведе до негативних наслідків для економіки країни. Такий негативний вплив вчені пояснюють збільшенням обсягу грошей в економіці, що в свою чергу може привести до збільшення амплітуди коливань негативних економічних процесів.
Ірина Краснова [9].	Підтримуючи думку про параболічний взаємозв'язок між даними категоріями, науковець наводить аргумент, що значна кількість фінансових ресурсів призведе до їх нецільового використання та зміщення фінансування реального сектору в бік фінансового.

Примітка. Побудовано авторами.

Що стосується причин неплатоспроможності банків, то підходи, якими керуються науковці до їх визначення, не є однозначними. Вважаємо що це пов'язано зі значною кількістю видів ризиків на які наражається банк та можливою екстраполяцією результатів аналізованих випадків. Так, група науковців, які досліджували причини банкрутства банків в малорозвинених країнах дійшли висновку, що наявність корупційної складової та значний обсяг шахрайських операцій були головними чинниками, які призвели до банківських криз [10—12]. Необхідно відмітити, що Лаверн Вайт додавав до головних причин також значні помилки управління фінансовою установою [10]. Схожої думки були й інші науковці. Так, Лінда Хукс зазначала, що неефективне управління, а особливо здійснення значної кількості ризикових операцій є однією з причин банківських криз [13]. Такого підходу дотримуються і деякі вітчизняні вчені. Так Шестак Л.В. та Веремієнко С.В. у своїй роботі виокремлюють, що відсутність корпоративної дисципліни — суперечки між керівництвом банку, їх безвідповідальність, небажання якісно та узгоджено виноувати покладені на них функції негативно впливають на роботу банку [14]. Назважаючи на це, навіть за умови, що головною причиною неплатоспроможності банку був неефективний менеджмент, довести цю причину дуже складно [10]. Зважаючи, що основною активною операцією банків є видача кредитів, це доцільно врахувати при розгляді причин неплатоспроможності фінансових установ. Так, Гінта Палубінскас та Роджер Стоут дійшли висновку що серед головних причин неплатоспроможності банків, особливо серед посткомуністичних країн, є неефективне прийняття рішень менеджментом банку під час кредитування у зв'язку з неправильною оцінкою кредитного ризику [15]. Деякі дослідження показують, що в певних країнах серед

головних чинників банкрутства є кредитування пов'язаних осіб [16]. Зазвичай такі проблеми виникають в країнах з низьким рівнем якості регуляторних вимог.

Узагальнюючи попередні дослідження можна стверджувати, що більшість вчених погоджуються з тим, що головною причиною неплатоспроможності банку є умисні дії або помилки під час здійснення надмірно ризикових операцій та відсутності достатнього контролю з боку регулятора.

Аналіз досліджень та постановка завдання. Аналіз попередніх досліджень дає змогу сформулювати мету даної статті, а саме: визначення ступеня банківської інтеграції в економічну систему України та його вплив на державні фінанси.

Авторами проведений аналіз впливу банківського сектору на економіку країни, шляхом розрахунку показників, які характеризують глибину інтеграції банківського сектору в економіку, відкритості банківської системи та його вплив на фінансову стабільність країни. Серед показників, які характеризують ступінь проникнення банківської системи в економіку країни в дослідженні було проаналізовано співвідношення загальних активів до валового внутрішнього продукту (далі — ВВП) та співвідношення депозитів до грошового агрегату М3 (грошова база). Дані метрики є уніфікованими та стандартизованими, а отже використовуються вченими для дослідження рівня банківської інтеграції у більшості країн світу. У зв'язку з тим, що аналіз динаміки відношення банківських активів до ВВП здійснювався у розрізі кварталів та значної сезонності ВВП, значення знаменника було приведено до річного виміру за допомогою ковзної середньої, та, враховуючи значні курсові коливання, даний показник розрахований у значеннях дол. США. Показники відкритості банківської системи характеризують рівень доступності банківських послуг для їх споживачів (фізичних та юридичних осіб). До головних показників більшість вчених відносить кількість банківських відділень в розрахунку на площу аналізованої країни та кількість банкоматів на душу населення. Однак з розвитком процесів цифровізації каналів взаємодії між банками та споживачами роль кількості банківських відділень суттєво зменшилась. Стабільна діяльність банківського сектору дозволяє ефективно виконувати покладені на неї функції, зокрема і функцію фінансового посередництва. У зв'язку з цим дослідження фінансової стабільності банківської системи набуває виняткового значення. Стабільність банківської системи досліджено за допомогою аналізу значення адекватності регулятивного капіталу та мультиплікатора капіталу. Показник адекватності капіталу дає змогу оцінити здатність банку своєчасно та в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями, що випливають із торговельних, кредитних або інших операцій грошового характеру, а значення мультиплікатора капіталу дозволить визначити рівень покриття активів за рахунок статутного капіталу, який виступає своєрідним гарантійним фондом покриття можливих втрат. Чим вище є даний показник, тим істотнішим є потенційний ризик втрат банку, що може призвести до його неплатоспроможності.

Авторами проведено оцінку трансформаційних процесів в банківському секторі з 2013 по 2018 рр., яка дозволила провести кластерний розподіл множини виведених з ринку банків відповідно до причин їх ліквідації. Так, загальний обсяг виведених з ринку банків можна структурно розділити на декілька груп. До першої групи належать фінансові установи, які припинили свою діяльність у зв'язку з тимчасовою окупацією території України. До наступної групи доцільно віднести фінансові установи, власники яких добровільно вирішили припинити здійснення банківської діяльності. Наступну групу можна умовно поділити на 2 підгрупи. До першої відносяться банки, які виведені з ринку, у зв'язку проблемами, спричиненими суб'єктами управління. Сюди можна віднести банки з непрозорою структурою та незадовільною репутацією власників, а також банки, які займалися шахрайськими операціями. Друга підгрупа формується з банків, які визнані неплатоспроможними у зв'язку зі здійсненням значних ризикових операцій та, як наслідок, втратою ліквідності та капіталу.

Проведене дослідження дозволило проаналізувати вплив банківської кризи в розрізі державного та приватного сектору. До впливу на державний сектор доцільно віднести

витрати, здійснені у зв'язку з безперервним фінансуванням ФГВФО; витрати, пов'язані з докапіталізацією державних банків та витрати, пов'язані з націоналізацією АТ «КБ Приватбанк». Аналіз впливу банківської кризи на приватний сектор доцільно розділити на дві частини: фактичний вплив та потенційний вплив. Фактичний вплив складається з витрат акціонерів платоспроможних комерційних банків на поповнення статутного капіталу та втрат, які зазнали вкладники збанкрутілих банків (юридичні особи, та фізичні особи, обсяг вкладів яких перевищує гарантовану суму відшкодування). Потенційний вплив виражається в частковому припиненні кредитування приватного сектору, що могло мати негативний ефект на економіку країни.

Результати дослідження. Аналіз показників фінансової інтеграції свідчить про значний рівень проникнення банківської системи в економіку країни. Так, станом на 01.08.2018 показник відношення банківських активів до ВВП становить 62,68%. За умови відсутності визначених оптимальних значень даної метрики, дане значення проаналізоване в розрізі інших країн. Найбільше значення даного показника спостерігається в Кіпрі (247,8% в 2016 році), тоді як загальносвітове значення коливається в районі 50—55%. (рис. 1) Горизонтальний аналіз інтеграції активних банківських операцій в розрізі країн дозволяє відслідкувати закономірність, що зростання показника позитивно впливає на розвиток країни.

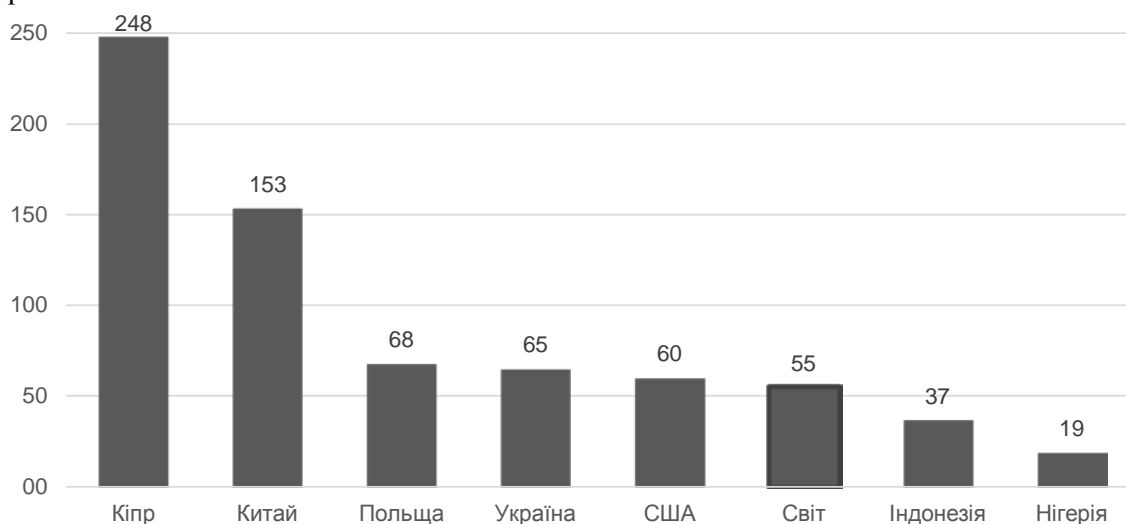

Рис. 1. Відношення банківських активів до валового внутрішнього продукту, (%) 2016 рік
Примітка. Побудовано за [17; 18].

Частка депозитів в грошовій базі дає уявлення не тільки про рівень проникнення банківських пасивних операцій в економіку, а й показує рівень довіри до банківської системи загалом. Збільшення показника свідчить про стабільне та ефективне виконання трансформаційної функції банків.

На рис. 2 зображено аналіз динаміки показників інтеграції банківської системи в економіку. На цьому графіку можна побачити, що починаючи з 4 кварталу 2013 спостерігається скорочення ВВП та досягнення його нижньої точки в 2 кварталі 2015 року. Слід відмітити тісний кореляційний зв'язок між обсягом ВВП та показником відношення депозитів до грошової бази (коефіцієнт кореляції 0,82), оскільки за умови економічного спаду та нестабільності (зокрема, які спричинені шоківими подіями) відбувається відтік коштів з банківської системи. Що стосується взаємозв'язку ВВП з показником відношення активів до ВВП, то тут можна зауважити про існування часового лагу. На часовому проміжку з 2013 по 2018 такий лаг складає 1 квартал та кореляційний зв'язок між показниками: $Q(\text{gdp})_{n-1}$ та $(\text{Assets/GDP})_n$ становить 0,84. Це дає змогу зробити висновок про обернену залежність, за якої зменшення ВВП за певний період призведе до зменшення банківських активів в наступному періоді. Приведений аналіз дає змогу оцінити взаємозв'язок між рівнем

економічного спаду та обсягом банківських операцій, однак не дозволяє визначити першопричину в цих процесах. Іншими словами, встановити, що було каталізатором кризових явищ: деструкційні процеси в реальному секторі економіки чи ситуація в банківській системі.

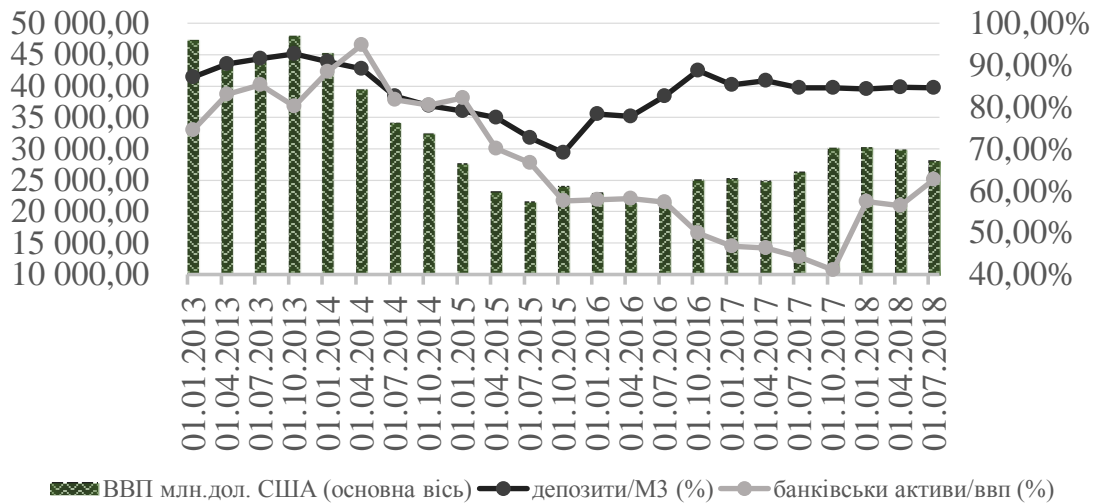

Рис. 2. Динаміка показників інтеграції банківського сектору в економіку України
Примітка. Побудовано за [17].

Вважаємо кризові явища в економіці в 2013 році спричинені як внутрішніми так і зовнішніми групами факторів. Динаміка української економіки у 2013 р. значною мірою визначалася глобальними економічними тенденціями, а також неправильними пріоритетами вітчизняної зовнішньоекономічної політики. Так, протягом 2013 р. пригнічений стан економіки був характерним для переважної більшості країн світу. Як результат, реальні темпи світового зростання виявилися меншими, ніж прогнозовані значення та склали, у середньому, 3 % проти прогнозованих 3,6 % (зокрема, приріст ВВП у країнах з розвинутою економікою склав 1,3 % у 2013 р. та 2,2 % — у 2014 р., а у країнах, що розвиваються, зростання ВВП було оцінено на рівні 4,7 % у 2013 р. та 5,1 % — у 2014 р.). Економічний спад головних зовнішньоекономічних партнерів призвів до запуску політики імпортозаміщення в цих країнах. Це спричинило зменшення попиту на товари українського експорту. Окрім впливу загальносвітового стану економічних циклів, перед економікою України постали небачені раніше виклики, які пов'язані з суспільно-політичними та військовими питаннями. Втрата частини територій, які забезпечували значний вклад до сукупного ВВП та розірвання господарських зв'язків з пострадянськими країнами та, як наслідок, втрата ринку збуту для українських товарів призвело до значних структурних змін в економічній системі України. В таких умовах настання кризи було неминучим.

Отже, банківський сектор не був каталізатором зазначених проблем, однак за рахунок трансформації ризиків дозволив пришвидшити проникнення кризових явищ географічно (на більшість території країни), структурно (на більшість галузей економіки) та суб'єктно (на більшість суб'єктів економічної системи в тому числі фізичних та юридичних осіб).

Аналіз групи показників банківської інклюзії дає можливість стверджувати про значну доступність банківських послуг для населення України. Так показник кількості банкоматів (в розрахунку на 1000 осіб) перевищує значення загальносвітового майже вдвічі (рис. 3). Це свідчить, що в Україні споживачі активно користуються банківськими послугами, що може створювати певний ефект залежності від банківських послуг, що в свою чергу, у випадку кризових явищ на банківському ринку, може впливати на клієнтів та на модель їх поведінки.

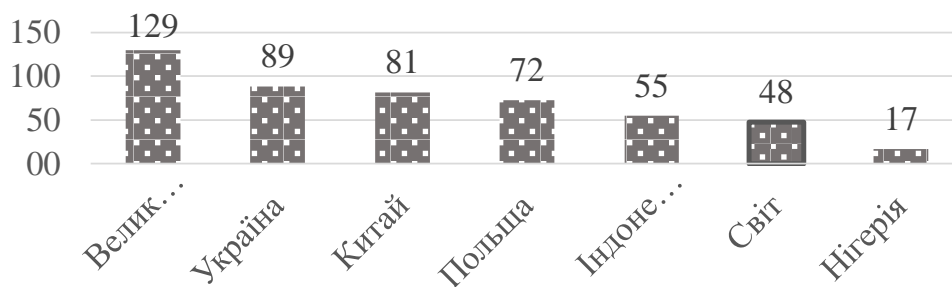

Рис. 3. Кількість банкоматів у розрахунку на 1 000 осіб, 2017 рік
Примітка. Побудовано за [18].

Водночас аналіз динаміки розміщення банківських відділень на території України свідчить, що їх кількість зменшується (рис. 4). Вважаємо, що значення кількості відділень не в повній мірі відображає рівень банківської доступності. Так за останнє десятиліття прослідковується тенденція до зменшення кількості відділень (і як наслідок зменшення даного показника), однак це не означає, що рівень банківської доступності знижується [19]. Зменшення кількості відділень є наслідком розвитку альтернативних каналів комунікації між банками та споживачами. Про такі висновки може свідчити рівень залученості населення до операцій, здійснених за допомогою платіжних карток. Так за аналізований період, незважаючи на економічний спад, сума та кількість операцій з платіжними картками невпинно зростає.

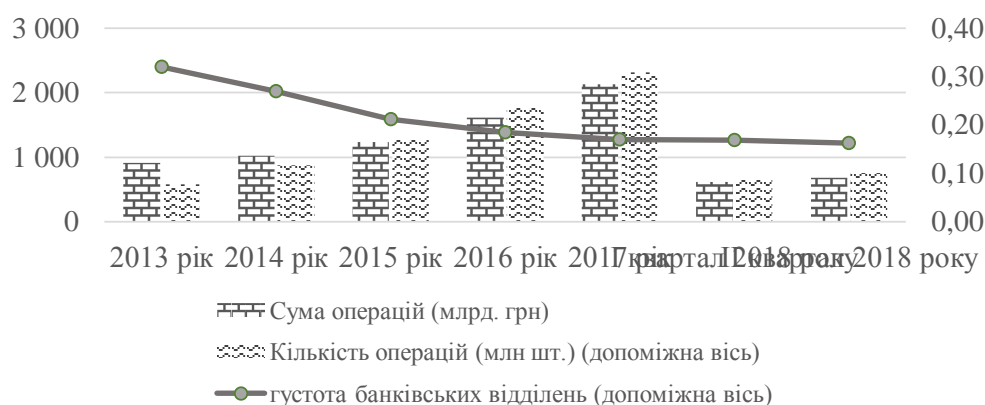

Рис. 4. Операції з платіжними картками
Примітка. Побудовано за [17].

Аналіз взаємозв'язку банківської та економічної системи неможливо оцінити без показників фінансової стабільності. Аналіз показника мультиплікатора капіталу показує, що низькі значення цієї метрики прямо не впливають на рівень фінансової стабільності, однак можуть поглибити кризові явища у разі їх настання у зв'язку з недостатньою захищеністю (рис. 5).

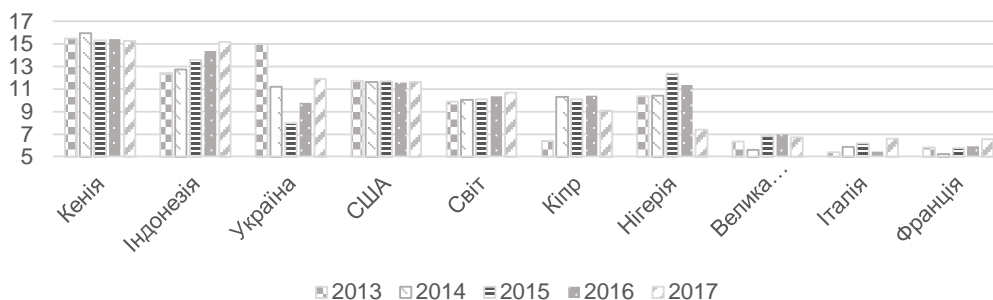

Рис. 5. Динаміка мультиплікатора капіталу
Примітка. Побудовано за [18].

Свідченням цього є суттєве зниження цього показника в Україні в період економічного спаду та його поступове повернення до оптимальних значень починаючи з 2017 року у зв'язку з початком функціонування програм докапіталізації комерційних банків. Аналіз нормативу адекватності регулятивного капіталу дозволяє підтвердити цю тенденцію щодо значної залежності між періодом економічного циклу та рівнем капіталізації банківської системи (рис. 6).

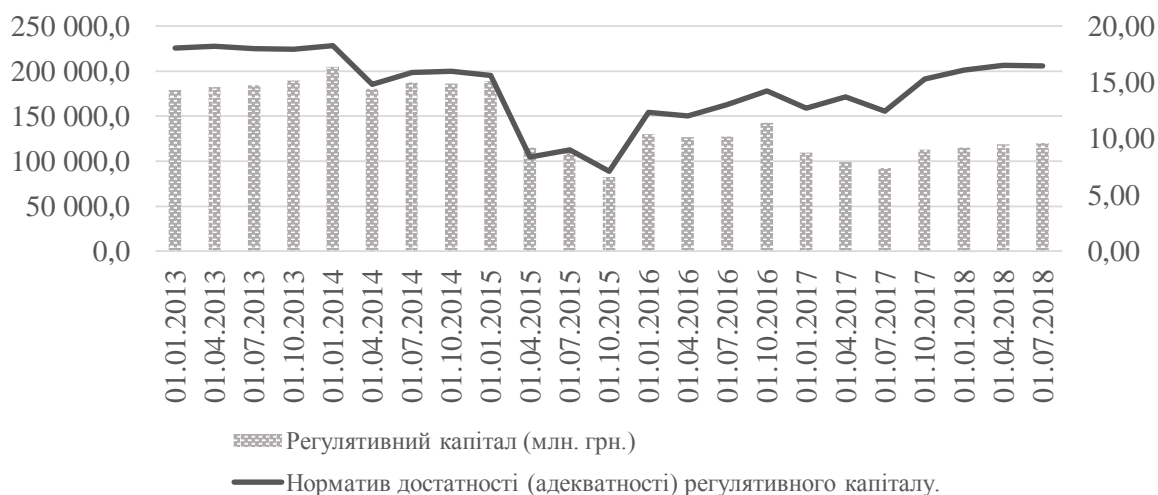

Рис. 6. Динаміка показників фінансової стабільності банківської системи України
Примітка. Побудовано за [17].

Висока капіталізація банківського сектору дозволяє пом'якшити наслідки економічної кризи. Проблема капіталізації — це проблема загальної фінансової стабільності та автономності банківської системи, а отже, проблема належного обслуговування банками прийнятих на себе грошових зобов'язань. Чим вищий капітал, тим вища стійкість банку, тобто власний капітал банку слугує забезпеченням за всіма операціями — від видачі кредитів до купівлі цінних паперів. При цьому незначний розмір власного капіталу помітно знижує інвестиційні та кредитні можливості фінансової установи та впливає на фінансову безпеку країни.

Аналіз причин неплатоспроможності дозволяє структурувати банки за певними групами. Так у зв'язку з анексією території України та початком бойових дій припинити свою діяльність вимушені були 7 банків (загальний обсяг активів цих банків складав 4 281 млн грн). Ще 8 комерційних банків було ліквідовано за рішенням акціонера. Прийняття таких рішень значною мірою є наслідком вступу в силу Закону України «Про спрощення процедур реорганізації та капіталізації банків». Такий підхід до ліквідації банку є найбільш ефективним з точки зору можливих втрат для інших суб'єктів економічної діяльності, у зв'язку з тим, що під час здійснення цього процесу банк повинен розрахуватись за усіма своїми зобов'язаннями. Найбільш чисельну групу складають банки, які були виведені з ринку у зв'язку з втратою ліквідності та капіталу (53 банки). Такі події склались в результаті погіршення якості кредитних портфелів даних банків що спричинено:

- погіршенням фінансового стану позичальників у зв'язку з загальними тенденціями економічного простору країни;
- значною фактичною концентрацією кредитного портфеля (кредитування великих бізнес груп);
- значною галузевою концентрацією (зокрема металургія, вугільна промисловість, транспорт);
- значною територіальною концентрацією (зокрема зосередженість на кредитуванні підприємств, які розміщені в місцях та поблизу місць ведення бойових дій);
- значною концентрацією валютних кредитів в портфелях банків та девальвація гривні;
- відсутністю реальної застави за кредитними операціями;

- відсутністю адекватних механізмів захищеності прав кредиторів.

Всі вищеперераховані проблеми свідчать про низьку якість побудови ефективної системи управління ризиками (зокрема кредитним).

І до останньої групи належать банки, які були ліквідовані у зв'язку з значним обсягом шахрайських та схемних операцій. Причини реалізації ризику здійснення таких операцій лежить в площині побудови неефективної системи корпоративного управління, яка дозволила суб'єктам управління здійснювати дані операції.

До основних причин, які призвели до побудови неефективної системи корпоративного управління можна віднести:

- бажання акціонера використовувати банківський бізнес для фінансування основного виду діяльності;
- використання банку для зменшення податкового навантаження на основний бізнес шляхом здійснення конвертаційних операцій;
- відсутність довгострокової стратегії розвитку фінансової установи;
- небажання власника активно приймати участь в управлінні банку.

Серед основних причин, які призвели до реалізації неефективної системи корпоративного управління можна виділити наступні:

- відсутність прозорої структури власності в банку;
- формалізація діяльності наглядових рад, без надання їм реальних важелів впливу;
- відсутність дійсно незалежних членів у складі наглядових рад;
- наявність серед топ-менеджменту осіб з відсутньою бездоганною діловою репутацією;
- відсутність прийняття рішень на колегіальній основі та концентрація важелів управління банку в одних руках;
- неефективність служби внутрішнього аудиту банку;
- відсутність контролю за наявними або потенційними конфліктами інтересів.

За аналізований період було виведено 28 банків у зв'язку з проблемою неефективної системи корпоративного управління. Детальніше динаміку виведення банків з ринку в розрізі причин виникнення проблем зображено на *рис. 7*.

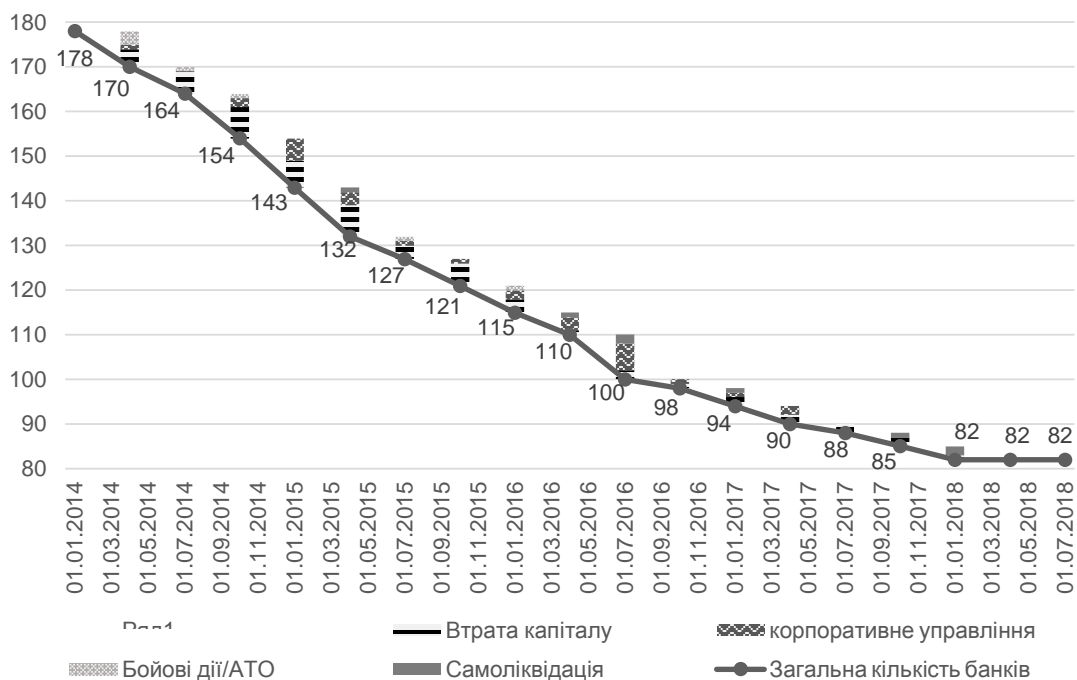

Рис. 7. Динаміка виведення банків з ринку в розрізі основних причин
Примітка. Побудовано за [17].

Виведення з ринку найбільш збиткових, недокапіталізованих банків з найбільш проблемним кредитним портфелем, що не дотримуються встановлених регулятором нормативів у світі вважається єдиним способом зберегти життєздатність банківської системи країни. За рахунок цього процесу банківська система стає більш капіталізованою та прозорою, а отже може більш ефективно здійснювати свою діяльність. Однак окрім позитивних наслідків виведення банків з ринку, слід відмітити соціально-економічні негативні наслідки для держави, що супроводжують цей процес, серед яких:

- втрата населенням та суб'єктів господарювання частини вкладів;
- непогашення виданого Національним банком України рефінансування;
- кошти акціонерів, які направлені на покриття ризиків банку, шляхом їх докапіталізації.
- значне навантаження на Державний бюджет України;
- зменшення довіри до банківської системи.

Аналіз фінансової звітності виведених з ринку банків свідчить, що найбільші втрати приватний сектор зазнав 2015 року (65,4 млрд грн). Насамперед, це пов'язано з визнанням неплатоспроможності значимих для банківської системи фінансових установ, а саме: «Дельта Банк», «Фінанси та кредит», «Надра», «ВіЕйБі Банк». Слід наголосити, що саме цим банкам був виданий найбільший обсяг коштів рефінансування. Станом на дату виведення зазначених банків з ринку обсяг заборгованості перед Національним банком України становив 34,18 млрд грн. (табл. 1). Аналізуючи негативний вплив виведення банків з ринку в розрізі причин, що призвели до цього, слід відмітити, що найбільші втрати спричинені втратою капіталом і ліквідності фінансових установ. Так, за аналізований період негативний наслідок цієї групи банків становить 145,01 млрд грн.

Таблиця 2

Витрати приватного сектору та НБУ, пов'язані з банківською кризою, млрд грн

Показник	2014			2015			2016			2017		
	Ліквідність	Управління	Бойові дії	Ліквідність	Управління	Бойові дії	Ліквідність	Управління	Бойові дії	Ліквідність	Управління	Бойові дії
Кількість банків (шт)	22	8	2	18	7	5	6	10	0	7	2	0
Кошти юридичних осіб на дату виведення з ринку	15,4	3,2	0,23	26,3	2,2	1,5	3,3	2,2	-	0,24	0,74	-
Кошти фізичних осіб, які перевищують гарантовану суму	13,8	2,0	0,31	34,6	2,2	0,29	3,2	0,33	-	2,1	1,1	-
Заборгованість за кредитами рефінансування НБУ	0,01	0,08	-	33,9	10,0	0,05	0,19	-	-	-	0,24	-

Примітка. Розраховано за [17].

Навантаження на Державний бюджет України в 2014—2017 роках головним чином спричинене трьома факторами: випуском облігацій внутрішньої державної позики (далі — ОВДП) для фінансування ФГВФО; підтримкою державних банків та націоналізацією АТ «КБ Приватбанк»

Так, відповідно до Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», ФГВФО зобов'язаний здійснити відшкодування вкладникам збанкрутілих у розмірі до 200 тис. грн. у передбачений строк. Однак у разі значного фінансового навантаження, коштів якими володіє ФГВФО може виявитись недостатньо. Джерела фінансування ФГВФО чітко визначені в

Законі України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», серед яких можна виділити основні:

- збори з учасників ФГВФО;
- кошти, отримані від продажу активів неплатоспроможних банків;
- кошти, отримані від інвестиційної діяльності фонду;
- пеня та неустойки від учасників ФГВФО.

Слід зазначити, що вищеперераховані способи потребують значного часового періоду для акумулювання відповідної суми, в той же час під час банківської кризи одним з головних завдань залишається зниження рівня суспільної напруги та підвищення відчуття захищеності вкладників у своїх коштах. Саме тому в період 2014—2016 роках ФГВФО активно використовував інші способи та механізми для швидкого накопичення коштів та вчасної виплати їх вкладникам збанкрутілих банків. До таких способів можна віднести:

- кредити, отримані від Національного банку України
- кошти, отримані з Державного бюджету України (в тому числі облігації внутрішньої державної позики)

Використання саме цих джерел було вимушеним кроком, однак мало свій вплив на значне зростання державного боргу та, як наслідок, девальваційний тиск на національну одиницю. Крім цього, це свідчить про значну залежність ФГВФО від «зовнішніх» джерел фінансування, що може вказувати про потенційні ризики в діяльності фонду. Вважаємо, що підвищення та запровадження диференційованих ставок на основі ризик-орієнтованого підходу дозволить збільшити власну ресурсну базу ФГВФО.

До витрат, які пов'язані безпосередньо з відсутністю впровадження ефективної системи управління ризиками в державних банках можна було віднести обсяг їх докапіталізації.

Так за аналізований період державні витрати у цьому напрямку сягають 50,8 млрд. грн. Такий результат свідчить про неефективність держави як власника та відсутності дієвих механізмів контролю за діяльністю державних банків. Вважаємо, що дотримання основних засад стратегічного реформування державного банківського сектору та функціонування нормативно-правових актів (проект закону № 8331-д) стосовно корпоративного управління в державних банках дозволить вирішити більшість проблем, які наразі наявні в цій сфері та унеможливить надвеликі капітальні вкладення з боку держави.

Особливістю банківської кризи 2014—2017 роках стала націоналізація АТ «КБ Приватбанку». Серед причин, які призвели до цієї події можна виділити наступні:

- надмірна залежність банку від позичальників-афілійованих осіб банку;
- відсутність реального забезпечення за кредитами пов'язаних осіб;
- надмірна залежність банку від коштів фізичних осіб через депозитну політику банку, спрямовану на залучення коштів населення;
- критична залежність банку від рефінансування з боку НБУ;
- незадовільні темпи рекапіталізації банку.

Наявні проблеми були майже ідентичні тим, які виникали у банків, котрі були виведені з ринку, однак, зважаючи на системну важливість Приватбанку, дану фінансову установу було націоналізовано. У сучасній зарубіжній економічній літературі існує багато понять, які розкривають тлумачення великих банків, які часто називають «занадто великими, щоб збанкрутувати» (too big to fail). Погоджуємось з визначенням Чен Жоу, яка характеризує такі банки, як фінансові інститути, які володіють значною долею ринку та має таку кількість економічних зв'язків що його банкрутство матиме катастрофічні наслідки для всієї економіки [20].

Аналіз фінансового навантаження на Державний бюджет України в період з 2014 по 2017 рік свідчить, що загальна сума прямих витрат, пов'язаних з банківською кризою, становить 288,1 млрд грн (табл. 2). Найбільшу складову цієї суми займають витрати, пов'язані з націоналізацією ПриватБанку (155,3 млрд грн), а 2016-й став роком найбільших втрат (128,8 млрд грн). Серед державних банків найбільше витрат пов'язано з докапіталізацією Ощадбанку (25 млрд грн).

Таблиця 3

Витрати державного бюджету, пов'язані з банківською кризою, млрд грн

Показники		2014	2015	2016	2017	2014-2017
Витрати, пов'язані з фінансуванням ФГВФО	Випуск ОВДП для фінансування ФГВФО	10,1	41,5	7,9	2,5	62
	Надання кредитів для ФГВФО з боку НБУ	10,1	9,9	-	-	20
Докапіталізація державних банків	АТ «Ощадбанк»	11,6	-	4,6	8,8	25
	АБ «Укргазбанк»	-	3,8	-	-	3,8
	АТ «Укркресімбанк»	5	-	9,3	7,7	22
Націоналізація АТ «Приватбанк»		-	-	107	48,3	155,3
Усього		36,8	55,2	128,8	67,3	288,1

Примітка. Розраховано за [17; 18; 20; 21].

Висновки.

I. Аналіз показників банківського проникнення в економічну систему України свідчить про помірну інтеграцію банківського сектору та значний потенціал для подальшого розвитку. Динаміка показників інтеграції банківської системи свідчить про значний кореляційний зв'язок між розвитком економіки та станом банківського сектору. В зв'язку з цим можна стверджувати, що поступовий та безперервний розвиток банківського сектору може слугувати драйвером розвитку в економічній системі країни.

II. Аналіз показників фінансової інклюзії, свідчить про те, що незважаючи на кризові явища в банківському сегменті, та економіки в цілому, фактична доступність до банківських послуг невпинно зростає, що може свідчити про значну соціальну інтеграцію банківського сектору в життя суспільства.

III. Аналіз показників фінансової стабільності свідчить про зменшення банківської стійкості під час кризових явищ. Так, низький обсяг капіталу призвів до порушення банками економічних нормативів, встановлених регулятором. Крім цього, від'ємне значення капіталу призвело до численних банкрутств банків впродовж аналізованого періоду. Лише банки, які змогли реалізувати плани докапіталізації змогли продовжити свою діяльність. Все це свідчить, що питання достатності капіталу банку набуває виняткового значення.

IV. Ефективність використання банківського капіталу можлива лише за умови раціонально побудованої системи управління ризиками, яка дозволяє мінімізувати вплив негативних (внутрішніх та зовнішніх) факторів на надходження та капітал банку. Аналіз причин неплатоспроможності свідчить, що основною причиною виведення банків з ринку було функціонування неефективної системи управління ризиками в фінансових установах.

V. Загальні втрати приватного сектору у зв'язку з «очищенням» банківського ринку складають 115,5 млрд грн та втрат НБУ у зв'язку з неповерненням кредитів рефінансування 56,3 млрд грн. Найбільші втрати були понесені в 2015 році та спричинені виведенню з ринку «Дельта банк», «Надра», «Фінанси та кредит».

VI. Загальне навантаження на державний бюджет у зв'язку з кризовими явищами за період з 2013 по 2017 рік становлять 288,1 млрд грн, серед яких лєвова частка пов'язана з націоналізацією ПриватБанку (155,3 млрд грн).

Літератури

1. Levitin A. J. Explaining the Housing Bubble / A. J. Levitin, S. M. Wachter // Georgetown Law Journal. — 2012. — Vol. 100. — Is. 4. — P. 1177—1258.
2. King R. G. Finance and Growth: Schumpeter Might Be Right / R. G. King, R. Levine // Oxford University Press. — 1993. — Vol. 108. — № 3. — P. 717—737.
3. Ragonmal L. Impact of commercial banking sector development on economic growth in small Pacific countries: A case study of the Vanuatu economy / L. Ragonmal ; Lincoln University (New Zealand). — 1994.
4. Abusharbeh M. T. The Impact of Banking Sector Development on Economic Growth: Empirical Analysis from Palestinian Economy / M. T. Abusharbeh // Journal of Emerging Issues in Economics, Finance and Banking. — 2017. — Vol. 6. — 2306 p.
5. Levine R. Financial intermediation and growth: Causality and causes / R. Levine, N. Loayza, T. Beck // Journal of Monetary Economics. — 2000. — Vol. 46. — P. 31—77.
6. Khaled A.-Z. Financial development and economic growth: a new empirical evidence from the mena countries, 1989—2001 / A.-Z. Khaled, S. Al-Rjoub // Applied Econometrics and International Development. — 2006. — Vol. 6. — № 3. — 14 p.

7. Abubakar A. Impact of Banking Sector Development on Economic Growth: Another Look at the Evidence from Nigeria / A. Abubakar, I. M. Gani // *Journal of Business Management & Social Sciences Research*. — 2013. — Vol. 2. — № 4.
8. Sahay R. (et al.). Rethinking Financial Deepening: Stability and Growth in Emerging Markets / R. Sahay (et al.) ; International Monetary Fund // *Rethinking Financial Deepening*. — 2015. — May.
9. Краснова І. В. Роль та місце банківської системи в забезпеченні економічного зростання в умовах фінансової інтеграції / І. В. Краснова // *Інвестиції практика та досвід*. — 2016. — № 21. — С. 63—69.
10. White L. H. The crisis in American banking / L. H. White // New York University Press. — 1993. — 174 p.
11. Heffernan S. A. Modern banking in theory and practice / S. A. Heffernan. — Wiley, 1996. — 455 p.
12. Smith R. C. Global Banking / R. C. Smith, I. Walter, G. DeLong // Oxford University Press. — 2012.
13. Hooks L. M. Bank failures and deregulation in the 1980's / L. M. Hooks. — New York : Garland Pub, 1994. — 143 p.
14. Шестак Л. В. Причини банкрутства банків у країнах, що розвиваються / Л. В. Шестак, С. В. Веремієнко // *Фінансове право*. — 2016. — № 3. — Вип. 2. — С. 149—153.
15. Palubinskas G. Common causes of bank failures in post-communist countries by post-communist countries / G. Palubinskas, R. Stough. — Brookfield : The Institute of Public Policy George Mason University, 2016.
16. Goodhart C. A. E. (et al.). Financial regulation : why, how, and where now? / C. A. E. Goodhart (et al.). — Routledge, 1998. — 251 p.
17. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://bank.gov.ua>.
18. Офіційний сайт Світового банку [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://data.worldbank.org>.
19. Carlson M. Branch Banking, Bank Competition, and Financial Stability / M. Carlson, K. J. Mitchener // *Journal of Money Credit and Banking*. — 2003. — № 35 (2). — P. 99—118.
20. Zhou C. Are Banks Too Big to Fail? Measuring Systemic Importance of Financial Institutions / C. Zhou // *International Journal of Central Banking*. — 2010. — December.

Стаття рекомендована до друку 24.05.2019

© Рудевська В. І., Хлань Я. В.

References

1. Levitin, A. J., & Wachter, S. M. (2012). Explaining the Housing Bubble. *Georgetown Law Journal*, Vol. 100, 4, 1177—1258.
2. King, R. G., & Levine, R. (1993). Finance and Growth: Schumpeter Might Be Right. *Oxford University Press*, Vol. 108, 3, 717—737.
3. Ragonmal, L. (1994). Impact of commercial banking sector development on economic growth in small Pacific countries: A case study of the Vanuatu economy. Lincoln University (New Zealand).
4. Abusharbeh, M. T. (2017). The Impact of Banking Sector Development on Economic Growth: Empirical Analysis from Palestinian Economy. *Journal of Emerging Issues in Economics, Finance and Banking*, Vol. 6.
5. Levine, R., Loayza, N., & Beck, T. (2000). Financial intermediation and growth: Causality and causes. *Journal of Monetary Economics*, Vol. 46, 31—77.
6. Khaled, A.-Z., & Al-Rjoub, S. (2006). Financial development and economic growth: a new empirical evidence from the MENA countries, 1989—2001. *Applied Econometrics and International Development*, Vol. 6, 3.
7. Abubakar, A., & Gani, I. M. (2013). Impact of Banking Sector Development on Economic Growth: Another Look at the Evidence from Nigeria. *Journal of Business Management & Social Sciences Research*, Vol. 2, 4.
8. Sahay, R. (et al.). (2015, May). Rethinking Financial Deepening: Stability and Growth in Emerging Markets. International Monetary Fund. *Rethinking Financial Deepening*.
9. Krasnova, I. V. (2016). Rol ta mistse bankivskoi systemy v zabezpechenni ekonomichnoho zrostannia v umovakh finansovoi intehratsii [The Role and Place of the Banking System in Ensuring Economic Growth in the Conditions of Financial Integration]. *Investytsii praktyka ta dosvid — Investment Practice and Experience*, 21, 63—69 [in Ukrainian].
10. White, L. H. (1993). The crisis in American banking. *New York University Press*.
11. Heffernan, S. A. (1996). Modern banking in theory and practice. Wiley.
12. Smith, R. C., Walter, I., & DeLong, G. (2012). Global Banking. *Oxford University Press*.
13. Hooks, L. M. (1994). Bank failures and deregulation in the 1980's. New York: Garland Pub.
14. Shestak, L. V., & Veremienko, S. V. (2016). Prychyny bankrutstva bankiv u krainakh, shcho rozvyvaiutsia [Causes of Bankruptcy of Banks in Developing Countries]. *Finansove pravo — Financial Law*, 2, 3, 149—153 [in Ukrainian].
15. Palubinskas, G., & Stough, R. (2016). Common causes of bank failures in post-communist countries by post-communist countries. Brookfield: The Institute of Public Policy George Mason University.
16. Goodhart, C. A. E. (et al.). (1998). Financial regulation : why, how, and where now? Routledge.
17. Natsionalnyi bank Ukrainy. (n. d.). Ofitsiynyi sait [Official website]. *bank.gov.ua*. Retrieved from <https://bank.gov.ua> [in Ukrainian].
18. Svitovyi bank (n. d.). Ofitsiynyi sait [Official website]. *data.worldbank.org*. Retrieved from <https://data.worldbank.org> [in Ukrainian].
19. Carlson, M., & Mitchener, K. J. (2003). Branch Banking, Bank Competition, and Financial Stability. *Journal of Money Credit and Banking*, 35 (2), 99—118.
20. Zhou, C. (2010, December). Are Banks Too Big to Fail? Measuring Systemic Importance of Financial Institutions. *International Journal of Central Banking*.
19. Ministerstvo finansiv Ukrainy. (n. d.). Ofitsiynyi sait [Official website]. *minfin.gov.ua*. Retrieved from <https://www.minfin.gov.ua> [in Ukrainian].
20. Fond harantuvannya vkladiv fizychnykh osib. (n. d.). Ofitsiynyi sait [Official website]. *fg.gov.ua*. Retrieved from <http://www.fg.gov.ua> [in Ukrainian].

The article is recommended for printing 24.05.2019

© Rudevskaya V. I., Khlan Y. V.